

E 139/1

A KATHOLIKUM, MINT EGYE- TEMES TÖRTÉNETI ESZME.

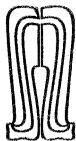
TANÁRI SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

TARTOTTA

1913. ÉVI FEBR. HÓ 22-ÉN TÖRTÉNT BEIKTATÁSA ALKALMÁVAL

POKOLY JÓZSEF

BÖLCSÉSZETI AKADEMIAI TANÁR.

DEBRECZEN, 1913.

A KATHOLIKUM, MINT EGYE- TEMES TÖRTÉNETI ESZME.

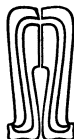
TANÁRI SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

TARTOTTA

1913. ÉVI FEBR. HÓ 22-ÉN TÖRTÉNT BEIKTATÁSA ALKALMÁVAL

POKOLY JÓZSEF

BÖLCSÉSZETI AKADÉMIAI TANÁR.

DEBRECZEN, 1913.

E 189/1

A katolikum, mint egyetemes történeti eszme.

*Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Elnökség !
Mélyen tisztelt Tanár Urak, Szeretett kartársaim !
Nagyérdemű Közönség !*

Egy ifjú theológiai intézetnek körében eltöltött, közel két évtizedes munkálkodás állott a hátam mögött, midőn a tiszántúli református egyházkerület bizalma ennek az ősi, magyar református egyházunkkal egyidős, kollégiumnak legújabb hajtásán, a bölcsészeti szakon, felállított egyetemes történelmi tanszék betöltésére elhívott. Oly nagy jóindulat és oly nagyfokú előlegezett bizalom volt velem szemben ez az elhívás, melyet megköszönni ugyan könnyen lehet, de meghálálni, tettekkel meg is érdemelni, annál nehezebb.

Nem tagadom, hogy a kitüntető meghívás elfogadására engem is első sorban a bizalom látása készítetett. Pártatlan embereknek önzetlen ítélete kell, hogy a kétségekkel küzdő gyöngé önbizalomra is felemelőleg hasson. A tapasztalt jóindulat bennem is viszont bizalmat ébresztett. Bizalmat aziránt, hogy a működésem körének változtatása folytán engem ért zökkenés hatását továbbra is jóindulattal mérlegelik ezen intézetnek úgy felügyelői, mint munkásai, az én munkatársaim. Adnak időt és várnak arra, hogy teljesen beleéljem magamat az új helyzetbe.

Mert tényleg a helyzet új számomra és nem a munkakör. Eddig is foglalkoztam az egyetemes történelemmel, habár behatóbban annak csak egy bizonyos részével.

De ebbe a részbe igyekeztem mindig egyetemes történelmi nézőpontokat érvényesíteni és ennek eredményeit sohasem ferdtettem el. Legfelebb nem hegyeztem ki annyira, hogy azok az általam szolgált tanintézet céljait sértsék.

Korábbi és jelenlegi munkakörömnek közel rokonsága indokolja azt, hogy most tartandó székfoglaló értekezésem tárgyát az egyetemes történelem és az egyház-történelem közös mezejéről választottam és a következő címben foglaltam egybe :

A katolikum, mint egyetemes történeti eszme.

A „katolikum“ alatt azt az egyetemes társadalmi eszmét értem, melynek eredeti célja az összes emberiségnek egy olyan egységes, földi társadalommá szervezése, mely magának az egy istennek uralma alatt áll, ennek az istennek a Jézus Krisztusban kijelentett törvényei szerint él és eme törvényeknek istentől külön evégre kirendelt kezelői által kormányoztatik. Történeti hatásának eredménye pedig a nyugatrómai birodalom romjain letelepedett barbár germán népeknek, az általuk meghódított rómaiakkal együtt, amaz egységes társadalmi közösségbe való egybeolvasztása, melyet az egyetemes történelemben keresztyén római-germán társadalomnak szoktunk nevezni és amelyre a római katolikus egyháznak theokratikus uralma nyomta reá a legsajátosabb bélyegét.

Miután a keresztyénségben eredetileg semmi olyan elem nincs, mely ilyen universalis földi theokrácia szükségességére utal, sőt a vallásalapító Jézusnak az istenországáról s az ő saját országáról tett kijelentései épen ellentétes irányba mutatnak : szükséges felkutatnunk, hogy minő elemekből és miképen alakult ki keresztyén talajon a katolikum fogalma. Mert csak így leszünk képesek megérteni ama kort, melyben a mi mai társadalmunk és mai ú. n. nyugati műveltségünk fogantatott.

A katolikumot általánosságban egyetemes társadalmi eszmének definiáltam. Ebben a meghatározásban már benne foglaltatik az is, hogy voltaképen társadalmi szükség szülte. Ezt nem a supranaturalis felfogással szemben hangsúlyozom, hanem, hogy különbséget tegyek a természet és az ember, valamint a természet és az emberi lélek törvényei között. Azt a pluszt, ami az emberben az őt szülő és körülvevő természettel szemben megvan, súlyos vétség nélkül sohasem lehet figyelmen kívül hagyni.

A fejlődés általános törvénye, mely az emberre és az emberi társadalomra nézve is kétségtelenül érvényes, a társadalom fejlődését határozottan az egyetemes társadalom irányvonalában hajtja. Miután az emberiség társadalom nélkül nem élhet és miután az egyén és a társadalom, az élettan és társadalomtudomány egyhangú bizonyossága szerint, érdekellentétben állanak egymással : az egyén és a társadalom fennmaradása csak azáltal lehet biztosítva, ha a fejlődés folyamán az érdekellentétek fokozatosan enyhülnek. Ez egyfelől az egyén társadalmi hajlandóságainak és képességeinek növekedése, másfelől a társadalom szervezetének folyton ruganyosabbá, mind több és több egyéni befogadására és érvényesülésére is alkalmatossá válása útján történik. Ily értelemben beszélhetünk a fejlődésen kívül haladásról és tökéletesedésről is.

Az általános természeti törvények mellett azonban nagy szerepe jut a társadalom fejlődésében magának az emberi értelemnek is. Az egyén ismeri és értékeli az egyéniség becsét. De egyúttal belátja a társadalom nélkülözhetlen voltát is. Megkísérli tehát maga is a kettő között fennálló érdekellentét lehető kiegyenlítését.

Miután a társadalomban ősidőktől fogva folyik a bellum omnium contra omnes : nem lehet csodálkoznunk, hogy az emberek már régóta ábrándoznak egy olyan egyetemes, nagy emberi közösségről, melyben egy hatalmas kormánypálca alatt minden emberek békés és boldog életet élhessenek. A bibliának az első emberpárról,

az emberi nem eredetének egységéről, a nyelvek és fajok különbségének származásáról szóló elbeszélései, melyek valószínűleg a történelemben ismert legrégebbi kultúrából átvett elemek, babilonai eredetűek, épenúgy tanúskodnak ama vágy ősrégi voltáról, mint a görög és római mythologiából ismert „aranykor“ mythosa.

Az egyetemes emberi társadalom eszméje később elhagyta a mythologiai magyarázatok körét és belépett az emberiség történetének mezejére, hol öntudatosan tört határozott céljának elérésére. Első alakja a görög bölcsészet, különösen pedig a stoicismus által kifejtett oikoumené eszméje volt.

Az oikoumené eredeti jelentésében az ember által lakott föld. Idővel azonban már az oikoumené a földön lakó összes emberiség, egyetemes törvények által egybefoglalt, erkölcsi közösségének tárgyi alapja s végül az egységes művelt világnak, az egységes, osztatlan emberi társadalomnak fogalomjelzője lett.

Bármily különösen hangozzék is: az oikoumenének egyetemes, minden korlátokat áttörő fogalma a lehető legpartikularisabb államalkatnak, a görög községi államnak, a polisnak, fogalmából indult ki. Ez a községi állam, vagy város, a szabad görögnek, a polgárnak, tulajdonképeni s kizárólagos hazája, a polgárságnak politikai és erkölcsi egysége, az isteni és emberi törvények által megszabott változhatatlan rendnek képviselője, az emberi élet minden megnyilvánulásának egyedüli színhelye. Határain belől a polgár a jog és törvény, a szokás, a vallás és erkölcs erejével köteleztetik és jogosíttatik a közösséggel szemben. Határain túl már nincs polgár, hanem csak idegen.

A fejlődő gazdasági és társadalmi élet mellett idővel nagyon is szűknek találta a görög szellem a polisnak szigorúan körülzárt határait. A görög kereskedelem és ipar, a görög nyelv- és műveltség diadalmas hódításokra tettek szert az oikoumenében. A szellemi hódításokat hamarosan nyomom követte a politikai is. Macedóniai

Nagy Sándor görög imperiuma magába olvasztotta az akkori viszonyok között elérhető egész világot és egy olyan nagy politikai egységbe olvasztotta, mely felett a görögség uralkodott fegyvereinek, de még sokkal inkább szellemének ereje által.

Ily körülmények között a görögség polgári élete nem maradhatott meg a polishoz láncolt eredeti alakjában. Az imperium a község állampolgárát egy csapással az imperiumnak, azaz az egész világnak polgárává tette. A polgár és a polis közötti viszonynak az új alakulatra való átvitelét, a polgár és az oikoumené kölcsönös helyzetének megállapítását, a görög bölcsészet végezte el.

A tulajdonképeni görög bölcsészet keletkezése egybeesik a görög szellemnek a világ meghódítására irányuló nagyarányú terjeszkedésével. Ez a szellem, míg egyfelől hatalma alá kívánta vonni az egész emberiséget, másfelől vizsgálódás körébe vonta, meg akarta ismerni a nagy mindenséget. Ezen párhuzamos tevékenységnek lett eredménye az egységes viláგuralom és egységes viláგfelfogás, mely kettő a szellem azonosságánál fogva a legszorosabb kapcsolatban áll.

Már Sokratestől fogva látjuk, hogy a helyi istenségek és kultuszok felett kifejlődött az általános, az egész mindenséget uraló istenség gondolata. Plato eszmevilága, Aristoteles próton eidosa épen úgy szolgálják az istenség egységének, mint a világ egybetartozandóságának gondolatát. A világ rendjének alapja az istenség törvénye, mely az ő lényegének megfelel. A gyakorlati irányú stoicizmus a világ egységének gondolatát átvitte az emberi társadalomra is, melynek épen olyan örök és változhatatlan törvényei vannak, mint a mindenségnek.

Az oikoumené fogalma épen a stoikus bölcsészet hatása alatt vált az egységes emberi társadalom fogalomjelzőjévé. A stoicizmus az emberi nem egységét az emberi természetből magyarázza. A közös emberi természet, mely csak egy részjelensége az általános természetnek, az összes emberiséget egy nagy egységbe olvasztja, mely-

ben a részek között érdekközösség áll fenn. Az egységes emberi társadalomnak az oikoumené közös lakóhelye, egybefűző kapcsa s így lényeges kelléke. Az így létesült egységben minden ember egyaránt tag, ember-mivoltánál fogva. Az így megszületett humanitás eszme, melyre a görög bölcsészetnek még nem volt megfelelő szava, a stoicizmus gyakorlati iránya folytán, mint emberszeretet, filantrópia, foglalt helyet a stoikus erkölcsstanban.

Az oikoumené fogalmának alapjait az istenség egysége, a világ egysége és az istenségnek örök törvénye képezik. Alkatrészei pedig az egységes föld, az egységes emberiség és az egészet egybekötő egységes világtörvény, melynek kiváló része az emberekre vonatkozó erkölcsi törvény. Ezen alapok és alkatrészek folytán az oikoumenében határozott rend van, akár a nagy mindenségben, melyet a világ közös törvényének sérelme nélkül áthágni nem lehet.

Ezt a nagy világtörvényt és emberi egységet csak a bölcsek képesek megérteni és felfogni. Azért a társadalom kormányzása csakis a bölcsek kezébe tehető le, mert csakis ők tudják az emberiséget az egyetemes törvények szerint vezetni, irányítani. A többi emberek a bölcsek kormányzata alá vannak vetve, azaz alattvalók. És ezen alattvalókat, amennyiben nem akarnák az igazságot a kormányzó bölcsek útmutatása nyomán követni, erőszakkal is reá kell kényszeríteni arra, miután az emberi nem egységénél fogva minden egyesnek a világtörvényben megszabott egyetemes célra közre kell működnie.

Hogy az egész emberiség egységes társadalma és ennek a társadalomnak megszabott s nélkülözhetlen rendje egyszermind az egységes külső szervezetet is megkívánta, az magától értetődik. Hiszen a stoikusok oikoumenéje és Nagy Sándor világbirodalma ugyanazon gondolatnak bölcsészeti igazolása és politikai keresztülvitele. A stoikusok társadalombölcselete általában, de különösen a bölcsek kormányzati hatalmáról szóló részeiben, egyenesen kedvezett a monarchikus eszmének és nagy

mértékben járult hozzá a római impérium abszolút monarchikus kormányformájának kialakításához.

Épen a római birodalomban nyert az oikoumené eszméje is legteljesebb megvalósulást. A birodalom területe az orbis romanus. Egységének külső kifejezője a császár. Polgárai mind római polgárok, de mert Róma maga a világ, tehát egyszersmind a világ polgárai is. Kebelében a pax romana, a világbéke üt tanyát. A rendet egységes, a városi jog szűk kereteiből általános emberi joggá emelkedett római jog teremti meg a külső viszonylatokban. A rend fentartásáról egységes kormányzati és védrendszer gondoskodik. A kormányzás ezeknek a tiszte s velök szemben minden mások alattvalók, kik karhatalommal is reákényszeríttetnek a társadalom harmóniájának tiszteletére. Egységes műveltség hatja át az egységes társadalmat. Az ember belső, erkölcsi élete számára is megadja a stoikus erkölctan az egyetemes törvényeket. Csak a vallásos élet egysége hiányzik hosszú időn át, habár ezen a téren is figyelemre méltó kísérletek történnének. Végül a keresztyén katolikus vallásnak a birodalom minden egyes polgárára nézve kötelezővé tételével az oikoumené egysége teljes befejezést nyer, amennyire t. i. egy ilyen, az egyéniséget a közösségnek feláldozó universalismus külső keretek által megvalósítható.

Még csak azt kell erről az oikoumenéről megemlítenem, hogy kebelében a humanismus, a stoikusok filantropiájának értelmében, szintén megvalósult. A törvények, az erkölcsiség elvei, a társalmi szokások, emberbaráti intézmények egyaránt mutatják a filantropikus érzelmek nagyarányú térfoglalását.*

*

Talán azt lehetne mondani, hogy már túl sokat is foglalkoztam a görög filozófia oikoumenéjének ismerte-

*) V. ö. J. Kaerst. Die antike Idee der Oekumene in ihrer politischen und kulturellen Bedeutung. Leipzig 1903. — U. a. Geschichte des hellenistischen Zeitalters. I. II. i. Cod. Leipzig und Berlin 1901, 1909.

tésével. Azonban, ha az elmondottakat egybevetjük azzal a képpel, melyet a keresztyén középkor universális egyházi társadalma nyújt, melyet többé-kevésbé mindnyájan ismerünk, egyszerre ki fog tűnni, hogy nem idegen tárgyról beszéltem, hanem jóformán magát a katholikumot jellemeztem.

Valóban a katholikum nem más, mint a görög bölcsészet talajából a keresztyén vallás mezejére átplántált oikoumené. Innen van a kettő között létező nagy hasonlatosság, sőt a külső, az intézményes és jogi részekben a meglepő egyezés is. Csak az alap, melyen felépül és az egyes részletekre vonatkozó megokolás vannak a keresztyénségből véve. És erre az utóbbi pontra, t. i., hogy a katholikumban csak részszerint és így is nem egyszer módosult alakban van csak benne a keresztyén vallás lényege, különös súlyt kell fektetnünk, ha csak bizonyos végzetes egyoldalúságba esni nem akarunk.

A keresztyénség ugyan eleitől fogva egy universalis vallás igényével lép fel és eredeti alakjában, amint ez az evangéliumokból még ma is kivehető, bir is azon tulajdonságokkal, melyek lehetővé teszik, hogy ilyenné válhasson; azonban egyáltalában nem akart más lenni, hanem csak vallás, az egyén vallása. Az egyes emberek összhangját kívánja megadni az általa hirdetett istennel. Társadalmi jelentősége sem abban van, hogy híveit egy olyan földi közösségbe egyesítse, melynek jellegét ő adja meg, hanem abban, hogy az egyén társadalmi hajlandóságait, képességeit neveli. Nem társadalmi formát, nem is társadalmi eszményt nyújt, hanem a társadalmi életre lehető legképeesebb egyént nevel. Ha istenországa nem e világból való is: de a felebaráti szeretet törvénye egyenesen erre a világra vonatkozik.

Azonban a közös hit, közös kultusz, a kölcsönös testvéri szeretet s ennek gyakorlása, sajátos társadalmi formát is hozott létre a keresztyének körében. Ez az egyház. De amint a vallásban, úgy ezekben a kezdetleges gyülekezetekben is hiányoznak azok a vonások, melyek-

ből egy universalis theokrácia kifejlődhetett volna. Csak a keresztyén theologia és filozófia fejlődésével, a hívek számának szaporodása folytán szükségessé vált rendszere-
sebb szervezkedéssel és a szervezethez az állami s társadalmi életben már készen levő minták befogadása és áthasonlításával vált az evangéliumi lelki közösségből, a hívek egyszerű kultusz- és szeretet-egyesületéből isteni alapításra hivatkozó, nagy kiterjedésű, a valláson és erkölcsön kívül társadalmi és jogi kérdésekkel egyaránt foglalkozó, bonyolult ügykörű, külön szentséggel felruházott s hierarchikus tagozatokba osztott hivatalnokokkal ellátott földi társadalommá az egyház, mely több százados elnyomás és üldöztetés alatt kifejlett önállóságához az állammal szemben mindig szívósan ragaszkodott.

A keresztyénségben előbb van meg az universalis egyház gondolata, mint maga a legkezdetlegesebb egyházi társadalmi alkat. Amaz első megjelenésében és lényege szerint is kizárólag szellemi közösség. De az egyház társadalmi alakja eleitől fogva olyan eszményképül fogta fel, amelyet szervezetileg is meg kell valósítani. Az immár közel kétezer esztendő s törekvés sikertelenségének oka magának a vallásnak természetében van megadva.

Azonban kétségtelen, hogy az universalis egyházi szervezet óriási sikereket ért el, akárcsak az oikoumené. Egyiknek sem sikerült ugyan meghódítani az egész világot, de igenis magába olvasztotta annak legértékesebb nagy részét. A megelőző történeti fejlődések tették lehetetlenné, hogy az egész római birodalomban egy egységes szervezetű oikoumenikus egyház jöhessen létre. Viszont a megelőző történeti fejlődések tették lehetővé, hogy a birodalom nyugati fele a római katolikus egyházban egyesüljön vallásos és egyházi életében.

Ez az egyesülés jogilag megtörtént még a birodalom fennállása idejében. A római püspöki székek császári rendeletekben biztosított felsőbbbsége idővel tényleg is megvalósult. De ez még csak a nyugat felett, a lelkiekben uralkodó katolikus egyház és nem a katolikum. A

katholikum akkor fejlődik ki, amikor az egyház a lelki, azaz a vallási és erkölcsi élet teréről kezdi átterjeszteni a maga uralmát az ú. n. világi, azaz az állami és polgári életre is. Ennek első, határozott nyomaival a VIII. század derekán keletkezett ú. n. donatio Constantini-ben találkozzunk, mely szerint a császár az ő egész császári hatalmát, a császári jelvényekkel együtt átruházza a birodalom nyugati részeiben a római püspökre, aki most már nemcsak Péter apostol utóda és helyettese, hanem magának az isten fiának földi helytartója.

Nagy Károlynak III. Leo pápa által császárrá történt koronáztatása, bár csak viszonzószolgálat volt minden jogigény nélkül, alapjává lett annak a felfogásnak, hogy a császári koronával a pápa rendelkezik. VII. Gergely kortársa, Damiani Péter, a két hatalomnak egy személyben, a két kardnak egy kézben egyesítéséről elmélkedik s ennek szükségességét vitatja. A pápák VII. Gergelytől III. Incéig tényleg együtt bírják a sacerdotiumot és az imperiumot. III. Incével meg is szűnik a katholikum egyeduralma. Az individualizmus, mely a megváltozott gazdasági életben megtalálta a maga anyagi létfeltételeit, fokozatosan szorítja vissza a társadalom különböző életnyilvánulásaitól.

A katholikumnak, mint láthatjuk, egyik leglényesebb eleme az, hogy az egyházi hatalom, mely magától az istentől, Jézus Krisztus közvetlen rendelkezéséből származik, felette áll a világi hatalomnak. A keresztyén-ségen végig húzódó duálizmus következménye ez, mely szembe állítja egymással istent és a világot, az istentől származó lelket és a világhoz tartozó testet. Augustinusnak az isten államáról írt nagy munkája még csak az egyháznak az állam felett való elsőbbségét tanítja, mivel a lélek előbb való a testnél. Ez az elsőbbség azonban csak vallási és etikai természetű. A korviszonyok, a császárságnak sikertelen rendcsináló kísérletei, a kezdetleges gazdasági élet, az emberiségnek a túlvilági boldogság után áhítózo életeszménye, az aszkétikus életelv, az egyház-

nak megnövekedett anyagi és erkölcsi segélyforrásai ezt az elsőbbséget hatalmi felsőbbsséggé változtatták át és most az egyház a maga eszménye szerint rendezte be az egész világot a magán élet legapróbb részleteitől elkezdve, fel a császári hatalomig.

Ha most már megnézzük azt az universális társadalmat, mely a római katolikus egyház theokratikus uralma és kormányzata alatt áll lelki és világi dolgokban egyaránt, melynek életét első sorban istennek az egyház által közvetített örök törvényei szabályozzák, mely éppen ezért katolikus, azaz a katolikumnak, mint társadalmi eszmének realizálása: különösen a következő részletek ragadják meg figyelmünket.

A katolikum egy, egyetlen és igaz, mert isten is egy és az örök igazság. Alapját és rendjét isten örök, változhatatlan s kijelentett törvényei szabják meg. Egységéből kifolyólag egységes szervezettel bír, mely isteni alapítású. Egy látható központja van, aki istennek helytartója a földön. Tagjai istennek teremtményei és fiai egyaránt, tehát isten előtt egyenlők, egymáshoz való viszonyukban pedig isten törvénye szerint tagozódnak. Miután azonban nem mindenek ismerik és értik meg isten törvényeit és világtervét, azért a vezetés és kormányzás csakis azokat illeti, akik isten dolgaiban tudósok. Ezek a papok, a klérus, kikkel szemben a laikusok kormányzottak, alattvalók isten földi országában. Az isteni jogrend érdekében, amitől függ a világ boldogsága és üdvössége, azokat, akik ellenszegülnek az isten törvényeinek s az isteni igazságnak, erővel is rá kell kényszeríteni a helyes útra. Az ember lelki életének szabályozója a vallás, mely isten kijelentése. Világi életének szabályai: a jog, az erkölcs, — a szokás, a valláshoz kell, hogy igazodjanak. Ezért ezeket egységes szellem hatja át s egységesek és egyetemesekek is. Az emberi tevékenység minden ágában, köz- és magánfoglalkozásokban, a gazdaságban, az irodalomban, tudományban, a művészetben isten dicsőségét kell szem előtt tartani, mert csakis így hasz-

nálhatnak azok a lélek üdvösségére. Hogy tehát az illetőnek, sőt másoknak is veszedelmére ne szolgáljanak, a kormányzók felügyelete alatt állanak. Akik pedig isten törvényeit megtartják, azoknak osztályrésze az isten békéje, a pax dei, azaz a lélek üdvössége.

Az elmondottakból világos, hogy a katolikum egyetemes emberi társadalom létrehozására irányuló és történetileg ható törekvés, akárcsak az oikoumené. Kisebb területen ugyan, de épp úgy sikert ért el, mint amaz, mert nyomában és uralma alatt egységes társadalom, egységes művelt világ keletkezett. Sőt a katolikum eredménye sokkal intenzívebb, mert a központját képező tan nemcsak isteni eredetű, hanem teljes határozott is és nem szétfolyó általánosság, mint az oikoumenénél. A külső szervezet ereje mindkettőnél a legfőbb összetartó kapocs. Csakhogy a katolikumban a szervezet nagyobb összhangban van a központi tannal, mert hiszen maga is annak egyik alkatrésze. Ellenben az oikoumenében a szervezet a központi elvnek csak következménye. Az oikoumenében több az értelmi elem és a szentesítés is filozófiai, ezért hajlékonyabb. A katolikum az érzelemre, a kedélyre épít inkább, a kijelentésben abszolút vallási sanctióval bír, tehát merevebb. Azért amaz tágabb teret enged, minden universalizmusa dacára is az egyéninek, mint emez. Mindkettőnek lehangyatlását az universalismus által lenyűgözött egyéniségnek újult erővel előre törekvése, az egyéniségi elvnek a társadalmi felé kerekedése okozta.

Mellőzve a további összehasonlításokat, egyszerűen vissza utalok az oikoumenéről és a katolikumról adott társadalmi képre. Csak azt akarom még hangsúlyozni, hogy az azokban található hasonlóságokat és különbségeket nem szabad bizonyos jelenségek véletlen összehasonlításának tekintenünk. A nagy mindenségben és társadalmunk életében is működő örök törvények hasonló eredményei azok.

Még csak egy pár szót akarok szólni a katolikumról

Kifejezést kell adnom azon véleményemnek, hogy uralmának kora sokkal becsesebb, sokkal értékesebb, mint ahogy azt a hagyományos protestáns felfogás, valamint a régibb és újabb ú. n. felvilágosultság tartja, melyek ítéleteikben nagyon is dogmatikusan járnak el azzal a korról szemben.

Nem szólhatok ugyan eredményeiről, mert ez túlmenne értekezésem körén. De reá mutatok arra, hogy mai, nyugati műveltségünk, melyre oly büszkék vagyunk, annak a társadalomnak kebelében keletkezett, melyet a katholikum prédikációkkal és anathémákkal, kegyzerekkel és autodafékkal, dogmával és tudománnyal, tiarával és vezekléssel, a gyűlölködésig menő fanatizmussal és a legodaadóbb önfeláldozással, a pokol gyötrelmeivel és a szerető, jóságos mennyei atyában bízó hit boldogító erejével oly szorosan összeforrasztott, hogy ennél a társadalomnál tömörebbet, magasabb műveltség kifejlesztésére alkalmasabbat nem tud felmutatni az egyetemes történelem.

Erős meggyőződés, hogy a mi mai, minden előzőjét messze túlszárnyaló művelt világunk a katholikum nélkül nem léteznék.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Lelt.

10.956-1955